PORBLEMY I WYZWANIA W ZAKRESIE ROLNICTWA

Stanisława Sokołowska
Anna Bisaga
Uniwersytet Opolski

KAPITAŁ INSTYTUCJONALNY WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ JAKO PRZESŁANKA ZARZĄDZANIA WIEDZĄ W ROLNICTWIE[1]

Wprowadzenie

Doświadczenia z absorpcji strumieni środków finansowych przeznaczonych z funduszy WPR na rozwój polskiego rolnictwa pokazują, że efektywność zmian nie odpowiada wielkości tego wsparcia. W literaturze coraz częściej stawiane jest pytanie o przyczyny tego stanu rzeczy. Szczególnie ostro problem ten postrzegany jest w opracowaniach dotyczących możliwości i barier rozwoju regionów tzw. ściany wschodniej. Jednak lepsza sytuacja w tej dziedzinie w pasie zachodnim nie oznacza, że na tym obszarze ten problem nie występuje. Jeżeli występuje w mniejszej skali to potrzebna jest rzetelna analiza zjawisk, które sprawiają, że integracja Polski z UE jest tam intensywniej wykorzystywana.

Autorzy prowadzący badania nad rozwojem rolnictwa w pasie wschodnim uznają za istotną przyczynę tego stanu rzeczy grupę uwarunkowań rozwojowych regionu, które tworzą czynniki endogeniczne, specyficzne dla każdego regionu, których działanie polega na wykorzystaniu wewnętrznego potencjału rozwojowego[2]. Rozwój endogeniczny nie wyklucza, ich zdaniem, możliwości i potrzeby oddziaływania czynników zewnętrznych, ale regiony zacofane mogą zmniejszać dystans rozwojowy do regionów wyżej rozwiniętych tylko pod warunkiem wewnętrznej restrukturyzacji i wzmocnienia potencjału endogenicznego[3]. W opraco-

[1] Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2008–2010 jako projekt badawczy nr N N114 322634.

[2] *Możliwości i bariery rozwoju regionu,* red. A. Czudec, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009, s. 13–14.

[3] G. Gorzelak, *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej,* w: *Ekspertyzy do Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020,* Ministerstwo Rozwoju Regio-

waniach tych brakuje jednak diagnozy, co może być motorem tej restrukturyzacji. W niektórych publikacjach pojawia się kategoria „lokalności instytucji" jako oceny skali więzi gospodarstw rolnych z otoczeniem instytucjonalnym[4]. Wydaje się, że jest to presumpcja innej kategorii, już szerzej opracowanej – kategorii kapitału instytucjonalnego.

Kapitał instytucjonalny tworzą: równowaga instytucjonalna, dobrze zdefiniowane prawo własności i sprawność adaptacyjna systemów gospodarczych. Pojęcie to powstało i jest wyjaśniane na gruncie nowej ekonomii instytucjonalnej (NEI). Kapitał instytucjonalny uważany jest za ważny czynnik zrównoważonego rozwoju[5]. Kapitał ten jest bowiem podstawą społecznie rozumianego systemu informacyjnego, organizującego zbiorowe działania wynikające nie tylko z racjonalności instrumentalnej, ale także racjonalności komunikacyjnej. W pracy postawiono tezę, że matryca instytucjonalna II WPR, wynikająca z zasad tej polityki, stanowi potencjał instytucjonalny, który w określonych warunkach ulega konwersji w kapitał instytucjonalny, ten zaś może stanowić źródło kapitału ludzkiego i społecznego.

W Polsce, w wyniku transformacji ustrojowej, nastąpił proces atomizacji gospodarstw rolnych[6] i zapoczątkowany został proces ich molekularnego rozwoju[7] poprzez budowanie powiązań z rynkiem. Intensywność i efektywność tych powiązań zależy od sprawności uczenia się przez ich kierowników nowych reguł zarządzania gospodarstwem, nie tylko na poziomie zarządzania transakcjami, ale również na poziomie zarządzania technicznego, organizacyjnego, oraz relacjami społecznymi. Bez tego bowiem w działalności produkcyjnej reprodukowane są dotychczasowe schematy działania, co może skutkować wykluczeniem gospodarstwa z rynku. Wysokie koszty transakcyjne procesu uczenia się, wynikające z asymetrii informacyjnej, wymagają pośrednictwa otoczenia instytucjonalnego. Zadań tego otoczenia nie można zatem ograniczać jedynie do interwencyjnego wsparcia gospodarstw rolnych. Jego głównym zadaniem jest, wbrew powszechnie panującym poglądom, dyfuzja wiedzy i informacji minimalizująca koszty tego przepływu.

Celem opracowania jest identyfikacja kapitału instytucjonalnego w kontekście taksonomii źródeł wiedzy rolników, budujących kapitał ludzki na wsi oraz weryfikacja tego wpływu w działalności produkcyjnej gospodarstw rolnych wyrażająca się w ich innowacyjności i ekoinnowacyjności. Podjęte w opracowaniu rozważania

---

nalnego, t. 1, Warszawa 2007, s. 99–110.

[4] A. Czudec, R. Kata, T. Miś, D. Zając, *Rola lokalnych instytucji w przekształceniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw,* Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.

[5] J. Platje, *Nowa ekonomia instytucjonalna jako narzędzie analizy i implementacji zasad zrównoważonego rozwoju,* w: *Zrównoważony rozwój w teorii ekonomii i w praktyce*, red. A. Graczyk, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 1190, Wrocław 2007, s. 73–76.

[6] W. Poczta, Ł. Hardt, *Skutki integracji Polski z UE dla rolnictwa i obszarów wiejskich – próba oceny,* w: *Polska w UE. Doświadczenia pierwszego roku członkostwa,* UKIE, Warszawa 2005, s. 158.

[7] *Diagnoza społeczna 2007,* red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.

prowadzone są za pomocą badań empirycznych w towarowych gospodarstwach rolnych województwa opolskiego.

Materiał empiryczny prezentowany w opracowaniu pochodzi z dwóch źródeł: wieloetapowego projektu badawczego „Zmiany w organizacji i produktywności rolnictwa województwa opolskiego w procesie integracji z Unią Europejską" oraz projektu „Endogenne i egzogenne warunki trwałego rozwoju towarowych gospodarstw rolnych regionu opolskiego". Dane pochodzą z badań ankietowych przeprowadzonych metodą wywiadu kwestionariuszowego w 150 towarowych gospodarstwach rolnych regionu opolskiego na początku 2004 roku i w 150 gospodarstwach pod koniec 2008 roku. W wyborze próby uwzględniono skupiska gospodarstw o intensywnej i średnio intensywnej produkcji rolnej, warunki przyrodniczo-glebowe oraz strukturę produkcji rolniczej w regionie.

1. Przesłanki metodologiczne i teoretyczne opracowania

W opracowaniu użytkownik towarowego gospodarstwa rolnego traktowany jest jako „człowiek kontraktujący". Według założeń NEI oznacza to, że jego skłonność do wymiany należy analizować na kilku poziomach: maksymalizacji, ograniczonej racjonalności i tzw. racjonalności organicznej. Jako podmiot gospodarczy nie stroni on także od postaw oportunistycznych i tym samym kieruje się własnym interesem. Człowiek maksymalizujący własne korzyści stał się punktem wyjścia wielu doktryn ekonomicznych. Maksymalizacja jest silną formą racjonalności. Ograniczona racjonalność jest formą półsilną. Według O. E. Williamsona przyjmuje ona dwoistą postać. Gospodarujący podmiot posługuje się jednocześnie intencjami – określa pewien zamiar, motyw, wstępny cel działania, nie zapominając jednak o obiektywnych warunkach z ograniczonością ich zasobów (także informacyjnych) wymuszających mądre oszczędzanie w samym procesie produkcyjnym, jak i w jego organizacji[8]. Słabą formą racjonalności jest tzw. racjonalność organiczna. Przyjmuje się, że takie instytucje, jak: pieniądz, rynki, prawa własności i prawo, nie są planowane i zdarzają się sytuacje, w których ignorancja działa bardziej efektywnie na rzecz pewnych celów, niżby na ich rzecz działały wiedza i planowanie. Oportunizm odnosi się do niekompletnego lub zniekształconego ujawniania informacji, zwłaszcza do świadomie podejmowanych wysiłków, by wprowadzić w błąd, zniekształcić, zataić, zaciemnić lub pogmatwać sprawy w inny sposób. Jest odpowiedzialny za rzeczywiste lub wymyślone warunki asymetrii informacyjnej, które poważnie komplikują problem organizacji gospodarczej[9]. W rolnictwie ograniczona racjonalność i oportunizm wynikają z barier w dostępie do informacji, a także specyficzności ak-

[8] O. E. Williamson, *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu,* Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 58.

[9] Oportunizm posiada również dwa inne poziomy: prostą pogoń za interesem własnym oraz posłuszeństwo. Por. O. E. Williamson, *Ekonomiczne instytucje*..., op.cit., s. 62.

tywów zaangażowanych w produkcję oraz instytucjonalnych struktur współrządzenia utrwalających ich niemobilność (brak zróżnicowania usług ziemi, brak koordynacji procesów produkcji i dystrybucji, brak struktur ochronnych dla poziomu wiedzy agrotechnicznej rolnika i innowacyjnych sprzężeń zwrotnych)[10].

Z przedstawionych założeń metodologicznych opracowania wynika, że ekonomia instytucjonalna jest krytyczna wobec indywidualizmu metodologicznego, chociaż nie znosi całkowicie koncepcji *homo oeconomicus*. W swojej analizie zapożycza ona instytucje jako podstawową jednostkę badawczą. Według D.C. Northa „są to reguły gry, lub bardziej formalnie – stworzone przez człowieka ograniczenia, które kształtują ludzkie współdziałania. W rezultacie budują strukturę bodźców w sferze wymiany międzyludzkiej, zarówno w politycznej, społecznej, jak i ekonomicznej. Zmiany instytucjonalne kształtują sposób ewolucji społeczeństw w czasie i stanowią przeto klucz do zrozumienia przemian historycznych"[11]. Jako rozwinięcie tej definicji do celów analizy ekonomicznej można przyjąć model zaproponowany przez J. Platje[12]. Autor zauważa, że nowa ekonomia instytucjonalna koncentruje się na:

- bodźcach do aktywności ekonomicznej, kreowanych przez otoczenie instytucjonalne;
- instytucjonalnych strukturach współrządzenia (sędzia gry – organizacje, które interpretują i egzekwują zasady gry, np. sądownictwo, policja, rząd i agencje rządowe);
- *hardware*, obejmuje narzędzia gry ułatwiające „rozgrywanie gry w aktywność ekonomiczną" – to m.in. kapitał fizyczny, infrastruktura, system informatyczny itp. (rozwój systemów informatycznych stwarza możliwość rozwoju nowych struktur współrządzenia);
- transakcjach (aktywności ekonomicznej), które mogą być zawierane w różnych strukturach organizacyjnych (strukturach współrządzenia, takich jak rynki i hierarchie);
- kosztach transakcyjnych, tj. kosztach związanych z przenoszeniem, pozyskiwaniem oraz ochroną praw – wywierają one wpływ na to, który rodzaj struktury współrządzenia jest bardziej wydajny;

Problem teoretyczny, jaki w warstwie diagnostycznej zawiera prezentowany model, dotyczy równowagi instytucjonalnej[13]. Zrównoważone instytucje formalne

[10] Pierwszą rozwiniętą próbę zaadoptowania założeń NEI do procesów zachodzących w rolnictwie polskim przedstawiono w: W. Czternasty, B. Czyżewski, *Struktury kierowania agrobiznesem w Polsce. Teoria, analiza i tendencje,* Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2007.

[11] D. C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance,* Cambridge University Press, Cambridge, New York 1990, s. 3; zob. też D. C. North, *Understanding the Process of Economic Change,* Mercatus Center, Washington, 2003.

[12] J. Platje, *Bodźce i koszty transakcyjne a zmiany instytucjonalne oraz stan polskiej gospodarki w latach 1970–2000,* Uniwersytet Opolski, Studia i Monografie nr 387, Opole 2007, s. 30.

[13] J. Platje, *Nowa ekonomia instytucjonalna jako narzędzie analizy i implementacji zasad zrównoważonego rozwoju,* w: *Zrównoważony rozwój...*, op.cit., s. 73–76.

i nieformalne kształtują system współzarządzania dostarczający bodźców do aktywności ekonomicznej i doskonalenia instytucjonalnych systemów współzarządzania oraz rozwoju *hardware*.

Na podstawie dotychczasowego wywodu istotne dla celów opracowania wydają się następujące pytania:

- Czy objęcie polskiego rolnictwa WPR jest źródłem równoważenia jego kapitału instytucjonalnego?
- W jaki sposób WPR kreuje swoją matrycę instytucjonalną i co stanowi jej centrum?
- Czy instytucjonalny system zarządzania WPR uruchamia procesy uczenia się?
- Czy procesy te ułatwiają harmonizację systemu współrządzenia i przez to wzmacniają bodźce prowadzące do realizacji modelu rolnictwa wielofunkcyjnego?

2. Matryca instytucjonalna WPR podstawą wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa europejskiego

Gospodarstwo chłopskie zostało wpisane do podstawowej matrycy instytucjonalnej Polski, na równi z instytucjami narodu, państwa, religii, kultury, i dlatego nawet w okresie transformacji systemowej traktowane było według modelu poklasycznego jako *constans*. Pojawiające się na początku XXI wieku opinie, że transformacja systemowa utraciła rolę stymulującą w kreowaniu przemian na wsi (przy jednoczesnych ocenach o zbyt wolnym tempie zmian w rolnictwie w tym okresie), nie oznaczały nic innego, jak potrzebę nowego spojrzenia na instytucję gospodarstwa chłopskiego[14]. Objęcie polskiego rolnictwa wspólną polityką rolną w tym kształcie, jaki nadały jej reformy z 2003 i 2004 roku związane z transformacją rolnictwa europejskiego w kierunku rolnictwa wielofunkcyjnego, odsłoniło na nowo i uprawomocniło te nurty badawcze w ekonomice rolnictwa, które funkcje gospodarstw rolnych postrzegały szerzej niż w neoklasycznych modelach wzrostu. II WPR nadała bowiem sens ekonomiczny tym działaniom użytkowników gospodarstw rolnych, które, mimo iż były przez nich podejmowane, nie były jednak należycie wynagradzane, co prowadziło do ich ograniczania i narastania negatywnych efektów zewnętrznych. Znaczenia ekonomicznego nabrały także funkcje gospodarstw pełnione w przestrzeni wiejskiej.

Na nową organizację rolnictwa w przestrzeni europejskiej szczególny wpływ mają zasady zreformowanej WPR: *decoupling*, *cross compliance*, modulacja, dyscyplina budżetowa. Centralne miejsce wśród tych zasad odgrywa zasada współzależności, która reguluje wewnętrzną organizację rolnictwa, pozostałe zasady dotyczą

[14] Potrzebę taką bardziej sygnalizowali socjologowie, posługując się modelem myślowym: chłop – rolnik – farmer.

w większym stopniu jego relacji z otoczeniem (rynkowym, składowymi przestrzeni wiejskiej). Zasada współzależności nie tylko wyznacza relacje w strukturach współzarządzania rolnictwem, ale cały ten podsystem gospodarczy umiejscawia w systemie gospodarki opartej na wiedzy[15].

Fundamentalny charakter zasady współzależności w transformacji polskiego rolnictwa w kierunku rolnictwa wielofunkcyjnego wynika z kilku faktów.

1. W Polsce ani przed akcesją, ani obecnie nie występowały w takim natężeniu formy organizacji rynków rolnych jak w UE–15[(16)], co nie tylko miało wpływ na pozycję gospodarstw rolnych w łańcuchu dostaw żywności, ale także osłabiało znaczenie rynkowych instrumentów kreowania postępu w rolnictwie. W omawianych badaniach 68% respondentów zaprzecza, aby formy zbytu miały wpływ na poprawę jakości ich produkcji.
2. Zarządzanie gospodarstwem zgodne z zasadą współzależności (tj. kierujące się podstawowymi wymaganiami zarządzania – SMR oraz dobrą kulturą rolną zgodną z wymogami środowiska – GAEC) w coraz większym zakresie warunkuje dostęp do sieci instrumentów WPR ułatwiających modernizację warsztatów produkcyjnych i zmniejszających koszty transakcyjne tego procesu. Dzięki temu mogą kształtować się nowe formy powiązań gospodarstw w ramach łańcucha żywnościowego, energetycznego, turystycznego etc.
3. Wdrażanie zasady współzależności uświadamia różnice między tradycyjnym modelem rolnictwa a wielofunkcyjną jego organizacją. Strategie związane z mobilizacją zasobów, ich restrukturyzacją oraz dywersyfikacją działalności[17] osłabiają również znaczenie czynników wzrostu właściwych dla rolnictwa industrialnego.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że stopień poinformowania użytkowników towarowych gospodarstw rolnych w regionie o wymaganiach zasady współzależności jest wysoki – 63% badanych potwierdziło ich znajomość, 33% zaprzeczyło, a 4% respondentów miało trudności z oceną swojej wiedzy w tym zakresie. Spośród osób dobrze poinformowanych o zasadzie współzależności 82% respondentów opowiada się za koniecznością pełnego jej wdrożenia, jak w starych krajach UE. Najwięcej argumentów zaprzeczających takiej potrzebie pochodzi z gospodarstw hodowlanych, a więc tych, gdzie wymogi dotyczące dobrostanu zwierząt już są obligatoryjne, co wiąże się z dużymi nakładami w specyficzne aktywa o charakterze środowiskowym.

---

[15] A. Bisaga, *Wspólna polityka rolna jako przesłanka zmian struktur współzarządzania rolnictwem*, w: *Wspólna polityka rolna Unii Europejskiej. Uwarunkowania, mechanizmy, efekty*, red. M. Adamowicz, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa 2009, s. 139–150.

[16] A. Grzelak, *Związki gospodarstw rolnych z rynkiem w Polsce po roku 1990. Próba określenia intensywności i efektywności*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008, s. 74–76.

[17] M. Adamowicz, *Wielofunkcyjność rolnictwa jako podstawa przewartościowań w polityce rolnej*, Wieś i Rolnictwo, 2004, nr 4.

Różnice w ocenie wymagalności zasady współzależności w polskim rolnictwie przekładają się na ocenę skutków środowiskowych spowodowanych zmianami produkcji rolniczej w regionie. Dla respondentów, którzy te zmiany postrzegają jako industrializację rolnictwa, będą one prowadzić do zwiększania się zanieczyszczenia środowiska (20% wskazań) i pogarszania się jakości gleb (16% wskazań). Jednak w opinii 41% badanych dzięki praktykom dobrej kultury rolnej wpływ rolnictwa na środowisko nie będzie taki szkodliwy, jak w przypadku jego industrialnej intensyfikacji. Niewielka grupa respondentów (9%) uważa nawet, że dzięki nowym sposobom gospodarowania stan środowiska naturalnego, krajobrazu i bioróżnorodności znacznie się poprawi, ale nade wszystko zachowane zostaną tradycyjne odmiany roślin i ras zwierząt (14% wskazań). Poglądy te wyrażane są głównie przez rolników uczestniczących w różnych programach rolnośrodowiskowych.

Od momentu akcesji uczestnictwo w tych programach wykazuje drugą, po produkcji na cele energetyczne (obecnie takim kierunkiem produkcji zainteresowanych jest 59% rolników Opolszczyzny), dynamikę wzrostu. W pakiecie „rolnictwo zrównoważone" uczestniczy obecnie 9% badanych, natomiast zamiar uczestnictwa zgłasza 33%; w działaniach związanych z ochroną gleb i wód bierze udział 15% respondentów, a zamiar ich podjęcia deklaruje 27%. Zainteresowanie innymi instrumentami programów rolnośrodowiskowych jest znikome, co wynika z cech, służących do wyodrębnienia próby badawczej.

W wyniku większej wiedzy o wymaganiach zasady współzależności zmienił się stosunek rolników do kontroli urzędowych. Jeżeli w 2004 roku udział respondentów, którzy nie obawiali się żadnej kontroli, wynosił 1,33%, a 40% nie miało zdania na ten temat, to w 2008 roku obaw związanych z tą procedurą nie podzielało 85% respondentów i tylko jedna osoba nie miała zdania na ten temat. Zmniejszeniu uległa także proporcja osób wskazujących na rodzaj kontroli, której się obawiają. W przypadku: składu chemicznego gleby wskaźnik ten wynosił w 2004 roku 10,7%, w 2008 roku – 2%; ilości i rodzaju stosowanych środków ochrony roślin w 2004 roku – 24%, a w 2008 roku – 6% w pozostałych kategoriach, takich jak: rodzaj odmian roślin uprawnych, ilość i rodzaj stosowanych nawozów, jakość produktów, wyniki uzyskane w 2008 roku są nieistotne statystycznie.

3. Wpływ kapitału instytucjonalnego na kapitał ludzki w rolnictwie

Jako sposób badania relacji zachodzącej między kapitałem instytucjonalnym a kapitałem ludzkim może służyć taksonomia źródeł wiedzy stanowiąca podstawę mapowania funkcji otoczenia instytucjonalnego w zarządzaniu wiedzą użytkowników gospodarstw rolnych. Koncepcję wykorzystania mapy wiedzy jako narzędzia lokalizacji zasobów wiedzy zaproponował w latach 90. XX wieku M. Epler, a rozpropagowali

ją m.in. G. Probst, S. Raub, K. Romhardt[18]. Zdaniem przywołanych autorów, mapy wiedzy umożliwiają usystematyzowanie nowych jej zasobów oraz powiązanie zadań z aktywami intelektualnymi będącymi do dyspozycji organizacji. Ze względu na strukturę można je podzielić na kilka rodzajów: topograficzne mapy wiedzy, mapy zasobów informacji, systemy informacji geograficznej oraz mapy źródeł wiedzy.

Dynamiczne zmiany zachodzące w gospodarce, intensywność jej regionalizacji powodują, że coraz częściej powstają organizacje sieciowe. Według K. Perechudy modele biznesu w Unii Europejskiej i w USA różnią się w znacznym stopniu[19]. W UE występuje biznes sieciowy zorientowany na programowanie mentalne poprzez instrumenty pomocowe, których głównym celem jest m.in. tworzenie różnorodnych sieci interakcji, zwłaszcza w optyce zarządzania wiedzą oraz samouczenia się. Transformacja otoczenia instytucjonalnego rolnictwa, wynikająca z wdrażania instrumentów WPR sprawia, że również w tym systemie gospodarczym kształtują się nowe struktury współzarządzania o charakterze sieciowym. Jednym z ich zadań jest dyfuzja wiedzy i informacji ułatwiająca użytkownikom gospodarstw rolnych bycie bardziej innowacyjnymi. Tworzenie systemu usług z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usług doradczych dla rolników powinna pomóc im w dostosowaniu, ulepszeniu i ułatwieniu zarządzania oraz poprawić ogólne wyniki ich gospodarstw poprzez dalsze doskonalenie potencjału ludzkiego działającego w sektorze rolnym[20]. Budowanie takich systemów w polskich regionach zapoczątkowała decentralizacja państwowego doradztwa rolnego. W sporze o przywództwo w tym procesie pomiędzy urzędami marszałkowskimi, izbami rolniczymi czy strategicznymi porozumieniami producentów rolnych pomijane są naukowe narzędzia zarządzania takim systemem.

W literaturze przedmiotu podkreśla się fakt, że użytkownicy gospodarstw rolnych, ze względu na swoje miejsce w kanałach dystrybucji agrobiznesu mają trudności z uzyskaniem potrzebnej informacji rynkowej, ponadto koszty transakcyjne związane z nabyciem umiejętności analitycznych i zebraniem potrzebnej informacji są w przypadku tej grupy zawodowej bardzo wysokie. Nic zatem dziwnego, że respondenci z województwa opolskiego korzystają w tym przypadku głównie z programów telewizyjnych (25%), analiz w czasopismach branżowych (18%), programów radiowych (15%), Internetu (12%) oraz konsultacji z doradcami rolnymi (7%). Niepokoić może natomiast fakt niskiego miejsca w rankingu oddziałów powiatowych Agencji Rynku Rolnego (2%) i przedstawicieli handlowych (5%).

Koszty transakcyjne są ponoszone również w związku z planowaniem, kontrolowaniem, nadzorem i zabezpieczeniem na wypadek błędnych transakcji. O moż-

[18] G. Probst, S. Raub, K. Romhardt, *Zarządzanie wiedzą w organizacji,* Oficyna Ekonomiczna, Kraków, 2002, s. 87–88.

[19] K. Perechuda, *Dyfuzja wiedzy w przedsiębiorstwie sieciowym. Wizualizacja i kompozycja,* Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2005, s. 121.

[20] Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 roku w sprawie wsparcia obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), Dz.U. UE L 277/1 z dnia 21.10.2005 roku.

liwościach zawierania kontraktów rolnicy czerpią wiedzę głównie z: rozmów z przedstawicielami handlowymi (30%), programów telewizyjnych (13%), Internetu (12%), z czasopism branżowych (7%), ważna jest również sąsiedzka wymiana informacji (9%) i pomoc doradców rolnych (10%).

W okresie transformacji systemowej rolników cechowała niepewność, mówili wprost o niestabilności polityki rolnej albo wręcz o jej braku. Jedynie, co zyskiwało akceptację, to ułatwiony dostęp do kredytów preferencyjnych. W roku akcesji większość badanych była przekonana, że integracja wpłynie korzystnie na ich warsztat produkcyjny. Po czterech latach członkostwa Polski w UE telewizja utrzymała pozycję lidera w informowaniu o instrumentach wsparcia WPR (22% wskazań), równie istotne są publikacje w czasopismach (20%), umocniła się w tym obszarze wiarygodność doradców rolnych (w badaniach z 2008 roku uzyskali oni 18%), szkolenia (14%), Internet (7%), a komunikacja z oddziałami powiatowymi Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) jedynie 6%. Telewizja zachowała wiodącą pozycję również jako źródło informacji o krajowej polityce rolnej (32% wskazań). Ważną rolę odgrywają także czasopisma branżowe (18%), radio (17%), Internet (9%) oraz doradcy rolni (7%).

Wdrażanie europejskiego modelu rolnictwa wymaga przeprowadzenia wielu procesów dostosowawczych do wymagań UE zarówno w warsztacie produkcyjnym, jak również w gospodarstwie domowym rolnika. Najlepiej do decyzji w tym obszarze przygotowują doradcy rolni (18% wskazań), czasopisma branżowe (17%), telewizja (15%), szkolenia (13%) i komunikacja z oddziałami powiatowymi ARiMR (10%). Internet wykorzystywany jest przez 8% respondentów.

Objęcie polskiego rolnictwa instrumentami WPR wiąże się ze zmianą struktur administrowania w rolnictwie. Zbudowanie tych struktur wymaga natomiast głębokich zmian w systemie prawa rolnego, bowiem wraz ze zmianami w WPR zmianom również ulegała instrumentacja prawna. Wiedzę w zakresie prawa rolnego respondenci z Opolszczyzny czerpią głównie z czasopism (22% wskazań), jej źródłem są także szkolenia (19%), telewizja (14%), Internet (14%) i pracownicy gminy (10%).

Z ewolucji WPR i pod wpływem zmian w prawie rolnym wynika szczególne znaczenie zasad dobrej praktyki rolniczej. W opracowaniu zwrócono już uwagę, że główny ciężar wdrażania zasady współzależności spoczywa obecnie na systemie doradztwa rolnego. Nic zatem dziwnego, że jako „centra wiedzy" w tym obszarze identyfikowane są czasopisma branżowe (22% wskazań), doradcy rolni (20%), szkolenia (18%) i telewizja (11%). Źródła te uzupełniane są materiałami z Internetu (6%). Wymagania jakościowe stawiane surowcom i produktom rolnym regulowane są zarówno przez normy prawa, jak i publiczne i prywatne standardy jakościowe. Obecnie widoczny jest proces integrowania tych standardów z systemem zarządzania jakością, w szczególności z systemem ISO 9001:2000[21]. Coraz częściej duże sieci handlowe, żądają od swoich dostawców wdrożenia zarządzania jakością

[21] A. Bisaga, *Integracja systemów zarządzania jakością i bezpieczeństwem żywności w agrobiznesie. Norma ISO 22000:2005*, w: *Przejawy i formy nowoczesnego zarządzania i komunikacji*

w produkcji pierwotnej na podstawie Normy ISO 22000, a Komisja Europejska rozważa możliwość obligatoryjnego wdrożenia w tym obszarze systemu HACCP. W dziedzinie zarządzania jakością rolników wspierają głównie czasopisma (19% wskazań), doradcy rolni (16%), oraz przedstawiciele handlowi (14%) i telewizja (15%). W tym obszarze wiedzy rośnie znaczenie szkoleń (9%) oraz Internetu (8%).

Mało widoczna pozycja głównych instytucji akredytowanych do zarządzania instrumentami PROW na mapie wiedzy w regionie skłania do postawienia pytania o bariery w usprawnianiu procesów komunikacji i współpracy w ramach kształtującej się instytucjonalnej struktury współrządzenia rolnictwem. Za główną przeszkodę respondenci uznali biurokratyczne zarządzanie instytucjami i brak orientacji na klienta (20% wskazań), następnie słabą informację o ofercie ze strony instytucji (18%), brak osoby pierwszego kontaktu (16%) i brak zachęt do nawiązywania współpracy z instytucją (16%) oraz niedostosowanie oferty na potrzeby gospodarstwa (12%). Wszystkie kolejne bariery są zatem rozwinięciem i uszczegółowieniem pierwszej. Wśród innych przyczyn rolnicy wymieniają także brak doświadczenia we współpracy z instytucjami (10%), wysokie koszty korzystania z usług (5%) i utrudniony dostęp do instytucji (3%). Na podstawie prezentowanych wyników badań można postawić tezę, że sprawność procesu budowania systemu komunikacji i współpracy w regionie zależeć będzie od metod zarządzania głównymi instytucjami otoczenia rolnictwa, ale także od zaakceptowania przez ich uczestników topologii źródeł wiedzy.

4. Ekoinnowacyjność gospodarstw rolnych jako przejaw wpływu kapitału instytucjonalnego na kapitał ludzki

Dyfuzja wiedzy i procesy uczenia się skutkują większą szybkością przyswajania innowacji w rolnictwie. Dobrowolnie podejmowane przez rolników działania, zmieniające sposób gospodarowania (np. przestawienie gospodarstwa na ekologiczne, integrowane czy precyzyjne) są w znacznej mierze uzależnione od zachęt płynących ze strony polityki publicznej. Można nawet sformułować hipotezę, że wraz ze zmianami WPR na terenach wiejskich kształtować się będą swoiste cykle innowacyjne. Prezentowane badania mają wstępny charakter, a opis procesów dyfuzji innowacji w rolnictwie regionu wymaga bowiem analizy w znacznie dłuższej perspektywie. W okresie, który upłynął od akcesji Polski do UE, respondenci z województwa opolskiego wskazywali na następujące główne typy zmian, jakich dokonali w swoich gospodarstwach rolnych:

- poprawa estetyki otoczenia gospodarstwa (31% respondentów),
- przeprowadzenie inwestycji budowlanych (17%),
- zakup ciągnika wysokiej mocy (15%),

społecznej, red. M. Duczmal, T. Pokusa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Opolu, Opole 2008, s. 147–165.

- wprowadzenie nowych rozwiązań technologicznych w produkcji roślinnej (22%),
- wprowadzenie nowych rozwiązań technologicznych w produkcji zwierzęcej (7%),
- wprowadzenie zintegrowanej uprawy roślin (4%).

Wprawdzie przytoczone dane wskazują na większy wpływ na innowacyjne zachowania rolników programu „Odnowy wsi", to uwzględniając jednak fakt, że program ten został w Polsce zapoczątkowany w województwie opolskim i opierał się na tworzeniu lokalnych sieci współpracy, dane te pośrednio pozytywnie weryfikują sformułowaną powyżej hipotezę.

Centralne miejsce na mapie źródeł wiedzy doradztwa rolniczego i dyfuzja wiedzy o zasadzie współzależności wpływają na zmiany w organizacji produkcji rolniczej w regionie. Bodźce te wzmacniają sygnały rynkowe dotyczące jakości produkcji. Można je śledzić, analizując techniczne i technologiczne decyzje użytkowników gospodarstw służące podniesieniu efektywności produkcji. Dobra praktyka rolnicza polega bowiem głównie na dopasowaniu odmian uprawianych roślin do warunków siedliskowych. Uszczegółowieniem tej kwestii są decyzje użytkowników gospodarstw rolnych dotyczące kryteriów doboru roślin do zasiewów (por. tabela 1). W tym przypadku istotną cechą jest odporność odmiany na choroby i szkodniki (32% wskazań). Równie istotna jest jakość ziemi (27% wskazań). Możliwość uzyskania dopłat do zakupu kwalifikowanego materiału siewnego ogranicza presję ceny jako ważnej składowej decyzji (16% wskazań). Widoczna pozycja sugestii doradców rolnych wśród czynników warunkujących decyzje o wyborze odmiany do zasiewu (11% wskazań) jest skutkiem uproszczenia produkcji. Dla rolników istotna jest odpowiedź na pytania, jaki poziom plonowania gwarantuje określona odmiana, przy jakim poziomie agrotechnicznym, terminie wysiewu, ale nade wszystko przedplonie – w przypadku województwa opolskiego płodozmian dotyczy głównie: pszenicy, kukurydzy, rzepaku i w mniejszym zakresie buraka cukrowego. Z tego względu dużego znaczenia nabierają wyniki porejestrowych doświadczeń odmianowych i upowszechnianie ich wśród użytkowników gospodarstw rolnych.

Tabela 1. Kryteria doboru roślin do zasiewu

Kryteria doboru roślin	wskazania (w %)
Warunki siedliskowe (jakość ziemi)	27
Zainteresowanie nową odmianą wśród odbiorców	8
Popularność odmiany wśród innych rolników	4
Odporność odmiany na choroby i szkodniki	32
Sugestie doradców rolnych	11
Cena	16
Inne	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

W ramach dobrej praktyki rolniczej zalecana jest integrowana ochrona roślin, co wiąże się z wykorzystaniem w zwalczaniu chorób, szkodników i chwastów wszystkich dostępnych metod, a więc agrotechnicznych (odpowiedni płodozmian, zasiewy mieszane, poprawna uprawa roli, mechaniczna pielęgnacja), hodowlanych (odmiany odporne lub tolerancyjne) oraz biologicznych (wykorzystanie naturalnych wrogów patogenów) w celu bezpiecznego, skutecznego i opłacalnego ograniczenia liczebności organizmów szkodliwych do poziomu, poniżej którego nie wyrządzają one szkód gospodarczych. Stosowane przez rolników sposoby ochrony roślin przed szkodnikami przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Sposoby ochrony roślin przed chorobami i szkodnikami stosowane przez rolników

Sposoby ochrony roślin	wskazania (w %)
Mechaniczne niszczenie	9
Ochrona chemiczna	48
Właściwe następstwo roślin	26
Dobór roślin odpornych	17

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

W towarowych gospodarstwach rolnych regionu opolskiego, mimo doboru roślin odpornych na choroby i szkodniki, dominuje ochrona chemiczna (48% wskazań), następnie właściwe następstwo roślin (26% wskazań) i mechaniczne niszczenie (9% wskazań). Niestety, uproszczenie płodozmianu musi być okupione większym zużyciem nawozów mineralnych i chemicznych środków ochrony roślin.

5. Wspólna polityka rolna w ocenie rolników Opolszczyzny

Stopień konwersji potencjału instytucjonalnego WPR w kapitał instytucjonalny można ogólnie badać, nie tylko ustalając bariery w relacjach rolników z instytucjami otoczenia, ale także identyfikując stopień akceptowalności polityki rolnej i poziom programowania, na którym powinno zachodzić definiowanie celów i wybór instrumentów w ramach tej polityki. Członkostwo Polski w UE i objęcie polskiego rolnictwa wspólną polityką rolną oraz zasadami rynku wewnętrznego definitywnie zakończyło trwający przez cały okres transformacji systemowej spór o to, czy w Polsce mamy, czy też nie politykę rolną. Wyniki badań przeprowadzonych przed 2004 roku wśród rolników wyraźnie sugerują, że w ich opinii zmiany, jakie nastąpiły w Polsce w okresie siedemnastu lat transformacji systemowej, należy oceniać negatywnie. Podobnie negatywnie oceniali oni prowadzoną w tym okresie politykę państwa w odniesieniu do rolnictwa[22].

[22] Zob. S. Sokołowska, A. Bisaga, P. Szwiec, *Zmiany w organizacji i produktywności rolnictwa indywidualnego w procesie integracji z Unią Europejską,* Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2006, s. 127–132.

Akcesja Polski do UE, oprócz implementacji instrumentów wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich, oznaczała poddanie ich drugiej z kolei transformacji systemowej związanej z wdrażaniem europejskiego modelu rolnictwa[23]. Bilans korzyści i kosztów takiego procesu był inaczej oceniany w roku akcesji i po pięciu latach obecności polskiego sektora rolnego w UE. W roku akcesji użytkownicy gospodarstw rolnych z Opolskiego byli przekonani, że ich warsztaty produkcyjne, na tle krajowego rolnictwa, będą w stanie wygenerować więcej korzyści niż strat, obecnie ocena ta jest raczej skorelowana z wielkością ekonomiczną gospodarstwa. Dominuje więc pogląd, że WPR przyniosła tyle samo korzyści, co strat. Nadal jednak, choć w dużo mniejszym stopniu, opolscy rolnicy są przekonani, że ich umiejętności zarządzania zmianą, a więc także możliwości adaptacyjne ich warsztatów produkcyjnych są wyższe niż występujące powszechnie w kraju (por. tabela 3).

Tabela 3. Ocena korzyści i strat wynikających z integracji Polski z UE

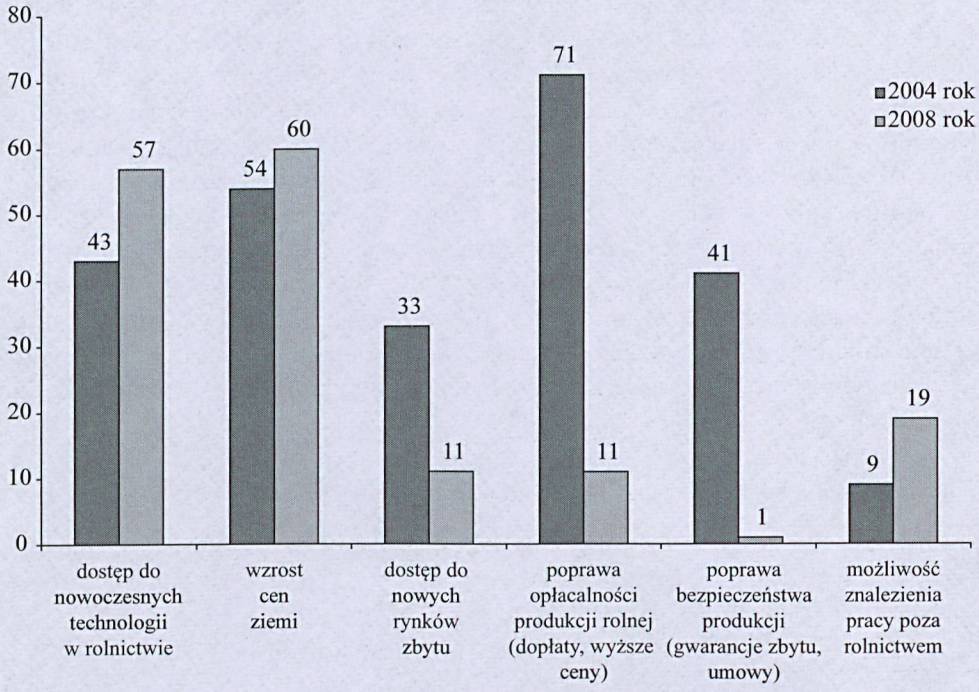
Wyszczególnienie	Dla krajowego rolnictwa		Dla własnego gospodarstwa	
	2004	2008	2004	2008
	% odpowiedzi			
Więcej korzyści niż strat	37	20	40	21
Więcej strat niż korzyści	13	14	13	14
Tyle samo strat i korzyści	16	41	13	47
Trudno powiedzieć	34	25	34	18

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Użytkownicy towarowych gospodarstw rolnych w Opolskiem oczekiwali od procesu integracji różnorodnych korzyści (por. rysunek 1). Głównie dotyczyły one poprawy opłacalności produkcji zarówno dzięki dopłatom bezpośrednim, jak i w wyniku wzrostu cen na surowce i produkty rolne. Po pięciu latach obecności w UE tylko jeden respondent stwierdził, że dopłaty bezpośrednie w stopniu bardzo znaczącym poprawiły dochodowość jego gospodarstwa. Jako znaczącą poprawę odczuwa ich wpływ 22% badanych, jako nieznaczny 55% badanych, natomiast 25% nie zauważa poprawy, zaś 7% respondentów ma trudności z dokonaniem oceny. Z ogólnopolskich badań A. Grzelaka wynika, że dzięki dopłatom bezpośrednim nastąpiła intensyfikacja związków gospodarstw rolnych z rynkiem, jednak w przypadku braku tego instrumentu dochody rolników po integracji uległyby zmniejszeniu[24].

[23] Por. M. Adamowicz, *Wielofunkcyjność rolnictwa...*, op. cit.

[24] A. Grzelak, *Związki gospodarstw rolnych...*, op.cit., s. 99.

Rysunek 1. Korzyści dla wsi i rolnictwa wynikające z integracji z UE w ocenie *ex ante* i *ex post* rolników Opolszczyzny

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Uczestnictwo w europejskim obszarze wewnętrznego rynku oznacza proces wyrównywania się cen. Jest to istotny czynnik egzogeniczny, współokreślający sytuację ekonomiczną rolnictwa. W okresie po integracji wystąpił wzrost cen środków produkcji oraz wzrost cen podstawowych produktów rolnych. W rankingu czynników mających największy wpływ na wysokość dochodu z gospodarstwa rolnego użytkownicy towarowych gospodarstw rolnych z regionu opolskiego wskazywali kolejno: ceny skupu, ceny nawozów i środków ochrony roślin, wysokość dopłat bezpośrednich, ceny maszyn i urządzeń, ceny materiału siewnego/zarodowego, wysokość podatków i opłat. Ostatnie miejsce zajmują koszty kredytów oraz wzrost ceny produktu ze względu na możliwość jego przechowywania w gospodarstwie.

Nieco odmiennie przedstawiają się strategie zwiększania dochodu z gospodarstwa rolnego. Tu również na pierwszym miejscu znajduje się uzyskanie wyższych cen, dlatego aż 59% badanych jest zainteresowanych produkcją na cele energetyczne. Na kolejnych miejscach wskazywano: obniżenie kosztów, na równi – zwiększenie sprzedaży i wzrost dopłat bezpośrednich i na ostatnim miejscu – podjęcie dodatkowej działalności. Wśród instrumentów wykorzystywanych dla zapewnienia wyższej dochodowości gospodarstw rolnych są też kontrakty środowiskowe

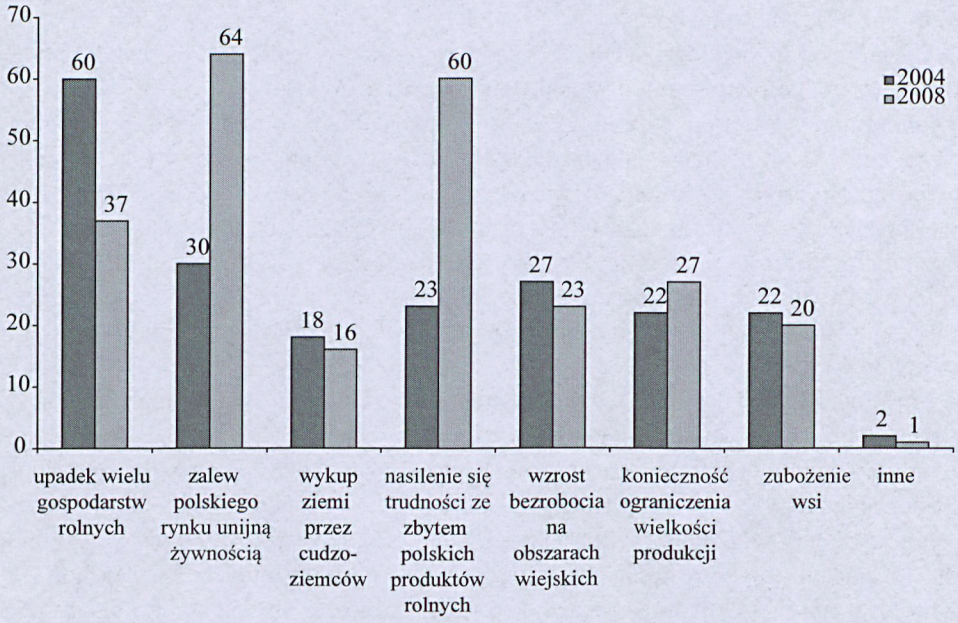
związane z realizacją pakietów programu rolnośrodowiskowego. W pakiecie 1. „Rolnictwo zrównoważone" uczestniczy obecnie 9,3% gospodarstw, natomiast wolę jego realizacji deklaruje 32,7% respondentów. W pakiecie 8. „Ochrona gleb i wód" jest obecnie zaangażowane 15,3% gospodarstw, a zamierza uczestniczyć 27,3% ich użytkowników. Rolnicy są skłonni także zakładać strefy buforowe i zalesienia śródpolne – 7,3% wskazań.

W warunkach gospodarki rynkowej cel ekonomiczny, jakim jest wzrost dochodu gospodarstwa rolnego, osiągany jest dzięki wymuszaniu efektywności gospodarowania przez występujący w niej system konkurencji w rolnictwie. Konkurencja w tym sektorze ma charakter przede wszystkim wydajnościowy. Wysoka intensywność konkurowania uniemożliwia osiąganie takiego poziomu dochodów, który gwarantowałby wszystkim gospodarstwom możliwość stosowania najefektywniejszych technologii wytwarzania. Stąd wysoka ocena korzyści ze wspólnej polityki rolnej w ułatwianiu dostępu do nowych technologii produkcji. Jak zostało pokazane powyżej, rolnicy z Opolskiego traktują ten czynnik jako główny warunek wzrostu ich gospodarstw.

Po integracji Polski z UE do niepewności i ryzyka rynkowego dodawany jest nowy czynnik w postaci zmiany kursu polityki rolnej. W tej sytuacji sztucznie wywołany wzrost cen ziemi jest postrzegany pozytywnie. Ocenę tę wzmacnia fakt, że podobnie jak w innych krajach UE, rolnictwo, jak inne sektory gospodarki, funkcjonuje dzięki powiązaniu z rynkiem finansowym. Wzrost cen ziemi uwiarygodnia zdolności kredytowe gospodarstw rolnych, co w regionie opolskim przekłada się na możliwości finansowania bieżącej produkcji rolniczej. Po akcesji Polski do UE zwrócono uwagę na fakt wzrostu zadłużenia rolnictwa. Jedynie w województwie opolskim wzrost ten dotyczy obsługi produkcji bieżącej.

W tej sytuacji nie może dziwić fakt, że po pięciu latach obecności Polski w UE, aż 97% respondentów widzi potrzebę krajowej polityki rolnej. Gdyby rolnicy sami ustalali priorytety tej polityki, wówczas jako główny jej cel uznaliby zabezpieczenie swobodnego dostępu polskiej żywności do innych rynków (56% wskazań) oraz ustalenie zasad kredytowania rolnictwa (55% wskazań). W dalszej kolejności wymieniane są: ochrona polskiej ziemi przed wykupem przez cudzoziemców (53% wskazań), poprawa infrastruktury na obszarach wiejskich (43%), współfinansowanie ubezpieczeń upraw i stada od zdarzeń losowych (39%) oraz budowa infrastruktury rynkowej (giełdy towarowe, domy składowe) – 35% wskazań. Wśród respondentów ścierają się także dwa przeciwstawne stanowiska dotyczące mechanizmu ustalania tych priorytetów: 43% rolników akceptuje sytuację, w której definiowane są one na poziomie krajowym, pozostali są zwolennikami zasady subsydiarności – 27% badanych uważa, że powinny być one formułowane na poziomie lokalnym, a 24%, że na poziomie regionalnym. W regionie opolskim, podobnie jak w większości regionów europejskich o intensywnej produkcji rolniczej, użytkownicy gospodarstw rolnych żądają uwzględnienia specyfiki potrzeb lokalnych i regionalnych. Można także zauważyć, że wśród priorytetów polityki krajowej wymieniane są takie, które

dyskutowane są jako kierunki przyszłych reform WPR, w szczególności mechanizmy zarządzania ryzykiem. O stopniu integracji rolnictwa w ramach wewnętrznego rynku UE świadczy identyfikacja zagrożeń dla polskiego rolnictwa w momencie akcesji i po pięciu latach obecności w UE (por. rysunek 2).

Rysunek 2. Obawy rolników Opolszczyzny związane z integracją Polski z UE

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Doświadczenia z przebiegu procesów integracyjnych sprawiają, że tracą na znaczeniu obawy, jakie budził on, kiedy został zainicjowany: upadek wielu gospodarstw (spadek z 60% do 37%), wzrost bezrobocia na obszarach wiejskich (spadek z 27% do 23%), zubożenie wsi i wykup ziemi przez cudzoziemców. Narastają natomiast wątpliwości wynikające z organizacji rynków rolnych: napływ tanich surowców (wzrost z 30% do 64%), co wynika z innych struktur kierowania agrobiznesem w UE-15, z tego samego powodu utrudniony dostęp polskiej żywności do innych rynków zbytu (wzrost z 23% do 60%) oraz kwotowania produkcji rolniczej.

Podsumowanie

Polskie rolnictwo, aby dalej budować swoją pozycję konkurencyjną na globalnym rynku w większym niż dotychczas zakresie musi wykorzystywać specyficzne zasoby, które posiada, a które stanowią o jego wewnętrznym potencjale rozwojowym.

Problemy związane z wdrażaniem wielofunkcyjnego modelu rolnictwa sprawiły, że stosunek do wykorzystywanych w gospodarstwie zasobów ulega zmianie. Wybór przez użytkownika gospodarstwa elementów jednej z trzech możliwych strategii uwielofunkcyjnienia: mobilizacji zasobów, restrukturyzacji zasobów czy też dywersyfikacji zasobów, a następnie ich indywidualna kombinacja, sugerują, że również wewnątrz rolniczego warsztatu produkcyjnego zachodzą swoiste stosunki kontraktowe. Na wewnętrzne transakcje w gospodarstwie i ostatecznie na alokację jego zasobów istotny wpływ wywiera środowisko instytucjonalne, którego organizacyjnym przejawem są struktury współzarządzania rolnictwem.

W części teoretycznej opracowania przyjęto założenie o warunkach, w których kapitał instytucjonalny wysyła bodźce wzmacniające działalność ekonomiczną. Za warunek konieczny uznano adekwatność albo co najmniej zbieżność instytucji formalnych i nieformalnych.

W pracy oceniono wpływ zasad WPR na kształtowanie się struktur współzarządzania w rolnictwie. Wykorzystując narzędzia dotyczące taksonomii wiedzy, zidentyfikowano funkcje instytucji otoczenia rolnictwa w tym procesie. Wskazano na procesy uczenia się, jako główne źródło silniejszych procesów rozwojowych zachodzących w rolnictwie regionu opolskiego oraz innowacyjność i ekoinnowacyjność jego gospodarstw rolnych. Dobrowolnie podejmowane przez rolników działania, zmieniające sposób gospodarowania (np. przestawienie gospodarstwa na ekologiczne, integrowane czy precyzyjne) są w znacznej mierze uzależnione od zachęt płynących ze strony polityki publicznej. Potwierdza się zatem hipoteza, że wraz ze zmianami WPR na terenach wiejskich kształtować się będą swoiste cykle innowacyjne.

Wdrażanie modelu rolnictwa wielofunkcyjnego, wynikające z zasady współzależności i wykonywania innych zadań środowiskowych i krajobrazowych, zmieniło model gospodarstwa rolnego. Oprócz transakcji rynkowych, aby uzyskać różnego rodzaju „renty instytucjonalne", musi zawierać ono transakcje instytucjonalne. Jednak ich realizacja wymaga również przepływu informacji i wiedzy oraz procesów uczenia się. Dzięki temu ponownie zaczęła kształtować się równowaga pomiędzy podstawowymi wymaganiami dotyczącymi zarządzania gospodarstwem a tradycyjnymi dla regionu opolskiego wzorcami pracy, dzięki czemu nastąpiło wzmocnienie bodźców ekonomicznych wysyłanych przez rynek.

W rolnictwie województwa opolskiego wykształciło się środowisko rozwojowe, które dąży do minimalizacji luk kompetencyjnych i uzyskania przewagi lokalizacyjnej poprzez kształtowanie rolnictwa precyzyjnego stanowiącego bazę surowcową dla regionów europejskich. Badania potwierdzają też, że w procesie równoważenia kapitału instytucjonalnego istotnym czynnikiem są procesy uczenia się przenikające sieci komunikacji i współpracy, w których uczestniczą użytkownicy gospodarstw rolnych.

Nowy model rolnictwa różni się od jego wersji tradycyjnej. Jest on związany z ewolucją wzorów pracy, a w szczególności z rozwojem wiedzy i profesjonalnych umiejętności, reorganizacją pracy w gospodarstwie, satysfakcją rolników, redukcją

stresu oraz ich większym samozadowoleniem. Akcesja Polski do UE rewitalizowała na Opolszczyźnie te atrybuty gospodarowania w rolnictwie, tworząc jednakową ich podstawę.

Badania wykazały ponadto, że „molekularny" rozwój gospodarstw, bazujący na budowaniu kapitału ludzkiego na wsi, jest warunkiem przejścia do kształtowania się struktur sieciowych rodzących różne inicjatywy klastrowe.

Literatura

Adamowicz, M., *Wielofunkcyjność rolnictwa jako podstawa przewartościowań w polityce rolnej,* Wieś i Rolnictwo, 2004, nr 4.

Bisaga, A., *Wspólna polityka rolna jako przesłanka zmian struktur współzarządzania rolnictwem*, w: *Wspólna polityka rolna Unii Europejskiej. Uwarunkowania, mechanizmy, efekty*, red. M. Adamowicz, Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa 2009.

Bisaga, A., *Integracja systemów zarządzania jakością i bezpieczeństwem żywności w agrobiznesie. Norma ISO 22000:2005*, w: *Przejawy i formy nowoczesnego zarządzania i komunikacji społecznej*, red. M. Duczmal, T. Pokusa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji w Opolu, Opole 2008.

Czternasty, W., Czyżewski, B., *Struktury kierowania agrobiznesem w Polsce. Teoria, analiza i tendencje*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2007.

Czudec, A., Kata, R., Miś, T., Zając, D., *Rola lokalnych instytucji w przekształceniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.

Czyżewski, B., *O potrzebie zmian w klasycznej teorii rent gruntowych*, w: *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Szanse rozwojowe rolnictwa w przestrzeni europejskiej*, red. S. Sokołowska, A. Bisaga, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008.

Diagnoza społeczna 2007, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.

Gorzelak, G., *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej*, w: *Ekspertyzy do Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, t. 1, Warszawa 2007.

Grzelak, A., *Związki gospodarstw rolnych z rynkiem w Polsce po roku 1990. Próba określenia intensywności i efektywności*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2008.

Możliwości i bariery rozwoju regionu, red. A. Czudec, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009.

North, D.C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge, New York 1990.

North, D.C., *Understanding the Process of Economic Change*, Mercatus Center, Washington, 2003.

Perechuda, K., *Dyfuzja wiedzy w przedsiębiorstwie sieciowym. Wizualizacja i kompozycja*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2005.
Platje, J., *Bodźce i koszty transakcyjne a zmiany instytucjonalne oraz stan polskiej gospodarki w latach 1970–2000*, Uniwersytet Opolski Studia i Monografie nr 387, Opole 2007.
Platje, J., *Nowa ekonomia instytucjonalna jako narzędzie analizy i implementacji zasad zrównoważonego rozwoju*, w: *Zrównoważony rozwój w teorii ekonomii i w praktyce*, red. A. Graczyk, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 1190, Wrocław 2007.
Poczta, W., Hardt, Ł., *Skutki integracji Polski z UE dla rolnictwa i obszarów wiejskich – próba oceny*, w: *Polska w UE. Doświadczenia pierwszego roku członkostwa*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2005.
Probst, G., Raub, S., Romhardt, K., *Zarządzanie wiedzą w organizacji*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2002.
Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 roku w sprawie wsparcia obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), Dz.U. UE L 277/1 z dnia 21.10.2005.
Sokołowska, S., Bisaga, A., Szwiec, P., *Zmiany w organizacji i produktywności rolnictwa indywidualnego w procesie integracji z Unią Europejską*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2006.
Williamson, O.E., *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.

THE INSTITUTIONAL CAPITAL OF CAP AS A PREMISE OF MANAGEMENT OF KNOWLEDGE IN AGRICULTURE

Summary

The article is an attempt to adopt the category of institutional capital for research in the management of knowledge in agriculture. It evaluates the influence of CAP rules on the formation of co-management structure in agriculture. Implementing instruments applied in the taxonomy of knowledge helps to identify the function of institutions in the surroundings of agriculture in this process. The processes of learning are shown as the main source of faster development occurring in the agriculture of the Opole region and the innovation and eco-innovation of agricultural farms as well.

Implementation of the multi-functional agricultural model, derived from the cross compliance rules and the realization of environmental and ecological tasks, has changed the model of agricultural farms. Apart from market transactions it has to also include institutional transactions in order to obtain "institutional rents". However, their realization also demands the transfer of information and knowledge, and processes of learning. As a result, in the Opole region the formation of the balance between the basic requirements concerning management of a farm and traditional local models of work has been recreated and it has enhanced economic impulses emitted by the market.